

УДК 821.51

Кенджалиева Софие Ридвановна, магистрант 1 курса специальности "Крымскотатарский язык и литература" кафедры крымскотатарской филологии, Института филологии КФУ имени В.И. Вернадского

e-mail: Ayshe66-2008@mail.ru

Научный руководитель: Джемилева Айше Аблямитовна, кандидат филологических наук, доцент кафедры крымскотатарской филологии Института филологии КФУ имени В.И. Вернадского, г. Симферополь, Республика Крым, Российская Федерация

e-mail: Ayshe66-2008@mail.ru

Ю. БОЛАТНЫНЪ "АНИФЕ" РОМАНЫНДА КОТЕРИЛЬГЕН МЕСЕЛЕЛЕР*

Аннотация. Экинджи джиан дженки арфесинде кырымтатар эдебиятына бир сыра яш истидатлы несирджилер кыошулды – М. Дибакъ, А. Дерменджи, Р. Тынчеров, Ш. Алядин ве дигерлери. Бу сырагъа эдебиятымызда белли олгъан, салмакълы иссе кыошкъан ве истидатлы несирджи, драматург, публицист ве терджиман оларакъ танылгъан Юсуф Болатны да кыошмакъ керек. Шуны кыайд этмели ки, Юсуф Болатнынъ иджады ве фаалиети етерли дереджеде огренильмеген, хусусан Ю. Болатнынъ "Анифе" романында котерильген меселелерге дикъкъат айырмакъ керекмиз.

Анаhtar сѣзлер. Юсуф Болат, роман, проблематика, "Анифе", меселе, кыараман.

* Статья прочитана на V Всероссийской научно-практической конференции «Тюркология: вчера, сегодня, завтра» (22 апреля 2021 года). Организатором мероприятия выступила кафедра крымскотатарской филологии Института филологии (структурное подразделение) ФГАОУ ВО "Крымский федеральный университет им. В.И. Вернадского" (г. Симферополь, Россия)

ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНА Ю. БОЛАТА "АНИФЕ"

Аннотация. В 1930-е годы в крымскотатарскую литературу пришла плеяда молодых талантливых писателей – М. Дибак, А. Дерменджи, Р. Тынчеров, Ш. Алядин, Ю. Болат и др. Юсуф Болат - прозаик, публицист, переводчик внёс большой вклад в развитие крымскотатарской литературы. Жизнь и творчество писателя недостаточно изучены, в частности, вопросы проблематики романа Ю. Болат "Анифе" не были предметом исследования. Юсуф Болат известен в крымскотатарской литературе как драматург, однако своими прозаическими произведениями автор внёс в национальную литературу достойный вклад. Послевоенное творчество писателя было плодотворным. Начиная с 1957 года, Ю. Болат написал три романа, множество рассказов, в том числе и юмористических, что было новаторством для крымскотатарской литературы того периода. Романы «Саф юреклер» - «Чистые сердца», «Анифе», «Садакът» - «Преданность» занимают важное место в его творчестве.

Ключевые слова: Юсуф Болат, роман, проблематика, "Анифе", герой.

Kendzhalieva SR, 1st year master student of the specialty "Crimean Tatar language and literature" of the Department of Crimean Tatar philology, Institute of Philology, KFU named after V.I. Vernadsky.

Scientific adviser: Dzhemileva Aishe Ablyamitovna, Ph.D., Associate Professor of the Department of Crimean Tatar Philology, Institute of Philology, KFU named after V.I. Vernadsky "Simferopol, Republic of Crimea, Russian Federation.

THE PROBLEM OF THE NOVEL BY Y. BOLAT "ANIFE"

Annotation. In the 1930s, a galaxy of young talented writers came to the Crimean Tatar literature - M. Dibag, A. Dermendzhi, R. Tyncherov, Sh. Alyadin, Y. Bolat, etc. Yusuf Bolat - prose writer, publicist, translator made a great contribution to the development Crimean Tatar literature. The life and work of the writer has not

been sufficiently studied, in particular, the problems of the novel by Y. Bolat "Anife" were not the subject of research.

The post-war work of the writer was fruitful. Since 1957, Yu. Bolat wrote three novels, many stories, including humorous ones, which was an innovation for the Crimean Tatar literature of that period. The novels "Saf yurekler" - "Pure hearts", "Anife", "Sadakat" - "Devotion" occupy an important place in his work.

Key words: Yusuf Bolat, novel, problems, "Anife", hero.

Ю. БОЛАТНЫНЪ "АНИФЕ" РОМАНЫНДА КОТЕРИЛЬГЕН МЕСЕЛЕЛЕР

Меселенинъ кьоюлмасы. Экинджи джиан дженки арфесинде кырымтатар эдебиятына бир сыра яш истидатлы несирджилер кьошулды – М. Дибакъ, А. Дерменджи, Р. Тынчеров, Ш. Алядин ве дигерлери. Бу сырагъа эдебиятымызда белли олгъан, салмакълы иссе кьошкъан ве истидатлы несирджи, драматург, публицист ве терджиман оларакъ танылгъан Юсуф Болатны да кьошмакъ керек. Шуны къайд этмели ки, Юсуф Болатнынъ иджады ве фаалиети етерли дереджеде огренильмеген.

Ишимизнинъ макъсады ве вазифелери – Юсуф Болатнынъ аяты ве эдебий фаалиетини огренмек; Ю. Болатнынъ "Анифе" романында котерильген меселелерни къайд этмектир.

Къулланылгъан усуллар: библиографик, тарихий-эдебий.

Языджы Юсуф Болат 1909 сенеси март 16-да Алушта шеэринде Сеитмемет агъанынъ фукъаре къорантасында дюньягъа кельди. Аиле зорлукънен кунъ кечиргенинден себеп, бабасы Юсуфны яш чагъындан байларгъа ыргъатлыккъа бере. Амма Юсуф окъумакъ истей, о кой мектебини битирген сонъ 1924 сенеси Ялтадаки оджалар окъув юртуна окъумагъа кире. Оны битирген сонъ, Ялта район комсомол комитетинде чалыша. 1931 сенеси Акъмесджит педагогика институтынынъ кырымтатар тили ве эдебияты факультетине окъумагъа кирди. Студентлик йылларында эдебияткъа авеслиги

уяна. Онынъ биринджи икяеси «Кильсе чанълары тынгъанда» 1929 сенеси язылгъан ве 1930 сенеси басылгъан эди. Языджы 1936 сенеси СССР языджылары бирлигининъ азасы олды.

Ю. Болат 1937 – 1938 сенелери Къырым языджылары бирлигининъ месуль кятиби, 1939 – 1941 сенелери «Совет эдебияты» меджмуасынынъ муаррири вазифесинде чалышты. Дженк вакъытында Москвада Бутюнсоюз радиокомитетинде къырымтатарджа эшиттирювлер болюгининъ муаррири ола [Къырымтатар эдебияты 2002: 138]. Языджы 1929 – 1941 сенелери бир чокъ пьесалар, икяелер ве очерклер яза. Илк пьесасы «Бинъ докъуз юз он дёрт сенесининъ джиан муаребеси ве онынъ къурбанлары» деп адландырылгъан. Юсуф Болат дженктен эвель бедий эдебиятнынъ аман-аман бутюн жанрларында иджат этсе де, эсасен драматург олып таныла. О девирде «Той девам эте», «Арзы къыз», «Ишлеген тишлер», «Яшамакъ истейим», «Сонъки гедже», «Денъиз далгъасыз олмаз» киби пьесаларны яза. Бу эсерлернинъ эписи девлет драма театринде ойналды. Бунынънен бир сырада Юсуф Болат рус классиклеринден терджимелер япа. Ибраим Бахшышнен берабер «Алим» пьесасыны яза. 1940 – 1941 сенелери «Совет эдебияты» меджмуасында «Алим» романы басыла [Къырымтатар эдиплери 2000: 110]. Халкъ йырларыны топлап, китап чыкъара. Бир къач дерсликлерге муэллифдешлик япа. Эбет, Юсуф Болат эсасен драматург оларакъ белли олса да, о озюнинъ несир эсерлеринен де эдебиятымызгъа салмакълы иссе къошты. Ю.Болат 1957 сенесинден сонъ учь роман, бир чокъ икяелер яратты. Амма онынъ яратыджылыгъында «Саф юреклер», «Анифе», «Садакъат» романлары муим ер туталар [Къырымтатар эдиплери 2000: 111].

Юсуф Болат айны вакъытта эдебиятымызда уста икяеджилерден биридир «Туфанда къалгъан къой сюрюси» (1972 с.) китабында, юмористик икяелерден ибарет «Табиатым ойле» (1977с.) джыйынтыгъында замандашларынынъ типик характерлерини косьтере бильди. Языджы Озьбекистанда чокъ йыллар девамында «Ленин байрагъы» газети муаррирининъ муавини олып чалышты. О дженктен сонъки девир эдебиятымызда белли ер алгъан корюмли

несирджилеримизден биридир. Эдебий фаалиети ичюн онъа Озбекистанда нам къазангъан медениет хадими унваны берильди. Юсуф Болат къырымтатар тили ве эдебияты боюнджа дженктен эвель ве дженктен сонъ онгъа якъын дерслик язды, халкъ яратыджылыгъы боюнджа бир чокъ джыйынтыкъларны топлап, ишлеп нешир эттирди, базыларына салмакълы мукъаддемелер язды. Ю. Болат чокъ яш иджаткярларгъа устазлыкъ япты. чокъусы шимдики земаневий яызджылар онынъ мектебини кечти. Бильмегенлерини ондан сорап огрене, эр бир язгъан эсерлерни, фикирини бильмек ичюн онъа окъумагъа бере эдилер. О, гъает шенъ, адден тыш саде, айны вакъытта окъумышлы адам эди. Шу себептен яшлар онъа ынтыла, оны «бизим энциклопедиямыз»— дей эдилер.

Ю. Болатнынъ «Анифе» романы яызджынынъ муим ве меракълы эсерлеринден биридир. Муэллиф «Анифе» ве «Садакъат» романларнынъ баш къараманы – Анифе къадынны сече. Анифе образы ойле бир тафсилатлы, чешит ренклерде берильген, саде, эмексевер, саф виджданлы, намуслы, адий бир къадындыр. Романлар бир нефесте окъула ве окъуйыджынынъ юрегинде терен из къалдыралар. Муэллиф къырымтатар къадынынынъ ахлякый къараманлыгъы акъкъында икяе этер экен, окъуйыджынынъ дикъкъатыны хайырсыз дженк йылларына, къырымтатар халкъынынъ руху, джесаретине джелъп эте. Баш къараманнынъ джумерт юреги окъуйыджыны айретте къалдыра. Фелякетлер, къара хаберлер Анифенинъ гонъюни къырса да, онынъ эеджан толу юреги къатмай, таш кесильмей, чюнки мукъаддес севги дуйгъусы онъа тайпынмадан огге ынтылмагъа эмир эте: *«Дженк битти!... Дженк битти!.. – деп текрарлады онынъ агъыргъан титрек дудакълары. – Дженк битти!...»* Артыкъ къан тёкюльмейджек, къара мектюплер кельмейджек...*Бу мектюплерден бири койде башта Шайиптен кельген эди. адий сезлерден ибарет учъ сатырлыкъ мектюп. «...Ватанымызнынъ азатлыгъы огърунда эляк олгъан къараманларгъа эбедий шан-шерефлер олсун!...»* [Ю. Болат 1969: 127-128].

Эсерде къадын образлары сез усталыгъынен тасвирленген, шуна тасдыкъ Мансурахоннынъ тасвирленмеси: *«Мансура тер-тегиз бой-постлу, узунджа*

бойлу, алтын киби парылдагъан тунч сачлы, отуз беш-кыркъ яшларында бир къадын. эвде олгъанда онынъ гуръ сачлары эр даим омузлары устюнде джайрап тура ве онынъ турушына насылдыр бир айбетлилик бере, дерсинъ, сув анасы. Бааръ сабасынынъ мавы кокюни анъдыргъан ири, кок козьлери, мерджандай тизильген акъ тишлери онынъ тегиз бичимли эсмери бетининъ дюльберлигини айдынлата. Юргенде, дерсинъ ялдай. Муляйим давушлы лакъырдысы да озю киби тынч ве сакиндир. Санарсынъ, сезлерини йырлап айта» [Ю. Болат 1969: 37-38]. Мансурахон озъ аилеси ве акъай ичюн къасеветленген бир къадындыр: «Эм, керчектен де, Мансура озюни дегиль, тек оны къарай. Сабалары чай ичирмеден ишке ёлламай, акъшамлары, акъайы идареде кечикип къалса, оны озю барып чагъыра, ашатып-ичирген сонъ, саати-саатине тешегине яткъыза, устюни орьте, онынъ козьлери юмулмагъандже, озю де башыны ястыкъкъа къоймай» [Ю. Болат 1969: 90].

Эсерде кызларымызнынъ джесюрлиги де козьге уруна. Мисаль оларакъ, романнынъ баш къараманыны Анифени алайыкъ. Анифе бир шейден къоркъмай, эркеклерге къошулып, оларнен бир сырада арыкъ къаза, халкъны топлап, конторалар янында топлашувларны кечире - буны ашагъыдаки кетирильген мисаллерден корюне: «- Янкъан ишинден корем. Тарлада иш къайнагъанда памукъ джыймагъа чыкъмады, шимди озюне зор кельгенде богъазыма япышты, иш талап эте. Эм ойле-бойле иш дегиль, баллалар багъчасына я да фермагъа. Ягълы ер къыдыра. Энди къыдыргъаны да бир шей дегиль, орталыкъны къаштыра. Кеченлерде халкъны конторада топлап ойле бир алект кёпарды ки, коръмелисинъ.... [Ю. Болат 1969: 53].

«Анифе» романнынъ сюжетиinde севги мевзусы айры ер тутмакъта. Севги - бу темиз-пак буллюр дуйгъу къадын-кызлар образларнен къарышыкъламакъта. Мисаль оларакъ Анифе ве Шайип, Мансурахон ве Бекмуратов, Ава ве Чачорский араларында олгъан мунасебетлерни косьтерейик: «Ава айретте къалды. Шамрат Анифени севгини, бугунъ олмаса – ярын онъа эвленеджеги Ава ичюн ачыкъ-айдын бир шей эди. Насыл олды да озъ севгисини шимди онъа теклиф эте? «Ёкъ, джаным, керекмей, - деди Ава

ичинден, - эр кимки озюне олсун. Манъа Осман макъбул, онъа Шамрат. Гузель – гузель дегильдир, джан севгени гузельдир. Османны ич кимсеге бермем» [Ю. Болат 1969: 108].

Романнынъ мундериджесинден коремиз ки, Анифе джесюр, мусавий, джуръатлы бир къадындыр. Лякин о къадын! Ве базы вакъытлары шу инджеликлерни, яни зайыфлыгъы, ачыкъ айдын корюне. Бунъа тасдикъ Анифенинъ Рамазаннен корюшиви: «...Анифенинъ чырайы ап-акъ кесильди. Тилини ойнатмагъа биле меджалы етмеди. Не айтсын, башына кельгенлерни насыл анълатсынъ? Бойле шей эки сёзнен айтылырмы?

Романда айры ер аналыкъ дуйгъусына бериле. Анифе озь севимли къызчыгъы Зерачыкънен эрте айырыла, къызы вефат эте. Лякин Анифе унутмай: «Онынъ козьлери ёл ягъасындаки къабристангъа чевирильди. Онда, гедже къаранлыгъы ичинден, Зерачыкъны корьген киби лды. Анасына бакъып куле. Анифе де кулюмсиреди...» [Ю. Болат 1969: 244]. Бундан да гъайры, мусбет адамларнынъ турмушта ве эмекте косътерген нумюнелери тенбеллерге, арамтамакъларгъа, урдумдуймазларгъа ве ичкиджилерге къаршы къоюла.

Нетидже. Бойлеликнен, яzydжы «Анифе» романында къараманларнынъ къайгысыны, къуванч дуйгъуларыны, арзу умютлерини, яшайыш акъкъында тюшонджелерини, дюньябакъышыны буюк меаретнен тасвирледи. Ю. Болат эсерде котерген меселелерден шуларны къайд эте билемиз: къоранта суаллери, ахлякый меселелер, достлукъ, севги меселеси. Инсаннынъ омюри ве беджерген ишлери, къадыннынъ такъдири - романдаки муим меселелердендир.

Къулланылгъан эдебият:

1. Болат Ю. Анифе: роман. – Ташкент: Эдебият ве санъат нешр., 1969. – 320 с.
2. Къырымтатар эдебияты. Кокиева А., Салядинов Къ. – Симферополь: Къырым девлет окъув-педагогика нешрияты, 2002. – 232 с.
3. Къырымтатар эдиплери. Омюр ве яратыджылыкълары акъкъында къыска малюмат. Акъмесджит: "Таврия" нешрияты, 2000. – 224 с.